

Юрій Мартинюк

Смерть — безжалісна і неминуча, згубна і неуникненна, жорстока і німа, сліпа і немилосердна “цариця жаху”. Нерідко такі і подібні твердження лунають із уст “усякого земнородженого”. “Як лист зелений на дереві рясному: один на землю падає, а другий виростає,— так бо й з родом тілесним та кровним — один умирає, другий народжується” [Сир.14.18]. Саме таким образом-порівнянням Сирах змальовує актуальний стан світу, в який він потрапив внаслідок гріхопадіння прародичів. Прямим наслідком гріху стала смерть, а з нею прийшли біль, терпіння і страждання.

Такий неприродний стан речей після упадку перших людей став участю всього живого на землі. Першопочатковий задум Творця відносно свого творіння мав прямо протилежний характер і не передбачав смертельного фіналу. Проте в силі людського бажання вибору була і інша перспектива. Людина змінила Божий задум, хоча і не перекреслила його. Вона ввела у свою дійсність неприродний стан смерти, який спочатку став перешкодою, але, в кінцевому результаті, завдяки спасительній місії Сина Божого Ісуса Христа, — засобом до спасіння. Цим і пояснюється часто важке і болісне пережиття смерти людьми, яка не є властива першопочатково людській природі. Проте факт вмирання людей залишається незмінним. У відповіді на питання про відношення людини до смерти криється і відповідь на питання про сенс життя. Святі Отці пам'ять про смерть називали “золотою голкою”, яка постійно нагадує нам звертати увагу на своє життя.

На шляху історії різні народи, цивілізації, культури неоднаково ставились до смерти, а, відтак, і до страждань, у різноманітний спосіб це виражали. Для одних вона була об'єктом поклоніння і пошанування, для інших — табу, про яке неприпустимо ні говорити, ні згадувати. Дехто оточував її шаную і повагою, створював навколо неї культи, обряди, церемонії, а для деяких вона була предметом певного таємного знання, до якого мали доступ лише вибрані особи. Так, у культурах Інків і Ацтеків були люди знання — толтеки, котрі володіли таємним знанням про смерть, яку “могли” запрограмувати і нею керувати. На той час в Південній Америці вже існувала ціла культура “усвідомленого відходу” з земного життя. Наступним прикладом ставлення до смерти цілих народів є єгипетська культура з її помпезними обрядами масового поховання ще живих людей, та культура самураїв, для яких достойна, іноді через самогубство, смерть — це своєрідна честнота. У багатьох культурах смерті надавали божественних якостей, а її саму вважали божеством. Зробивши у свій час порівняльний історичний аналіз, антрополог Томас вивів певне припущення: “Існує суспільство, яке поважає і приймає смерть, — це африканське суспільство; проте існує й інше, яке є згубне, в якому царює смерть, яке опановане і утиснене страхом смерті, — це західне суспільство” [2.С.345]. Таке сприйняття смерти поряд з відчуттям невгамовного страху перед нею стало чудовим підґрунтям для все глибшого входження її в суспільство. Апогею у розвитку вона набрала в ХХ столітті і проявилась у формі воєн, терору різних тоталітарних режимів. Сьогодні смерть входить у культуру, в суспільне життя, науку, політику вже в інших формах — під

прикриттям вже давніх, але вміло, по-новому сформульованих ідей, які безперешкодно вливаються у свідомість сучасних людей. Маніпуляції смертю настільки стали поширені і актуальні, що, як наслідок, тепер нікого вже не здивують цифри статистичних даних кількості проведених абортів, самогубств, смертних кар, вбивств чи евтаназій. Ця проблема стала вже властивою і прийнятною для сучасного світу, що найбільше і тривожить. Папа Римський Іван Павло II охарактеризував таку світову дійсність на зламі тисячоліть як “культура смерті”, пропаганда якої наскрізь присутня в мас-медіа, Інтернеті, а нерідко – в культурі і мистецтві. Саме тому і необхідні час від часу подібні погляди збоку на ту дійсність, що сформувалась.

Ця стаття є присвячена одній із тих проблем, в яких, на даний час, найвиразніше виявляє свою владу “цариця жаху” – евтаназія. Назагал більшість публікацій на цю тему починаються одноманітно, подібно, а іноді й дослівно, що термін “евтаназія” вперше ввів у загальне користування англійський філософ Френсіс Бекон (1561-1626) на означення легкої і безболісної смерті. Проте, розглянувши сам термін евтаназія, неодмінно помітимо, що він у собі має античний першопочаток, адже складається з двох грецьких слів *θανατος* – смерть і *eu* – добрий, достойний, та дослівно перекладається як “добра смерть”, “достойна смерть”, але не легка чи безболісна.

Часто в історичному ракурсі згадують ідейне втілення евтаназії на прикладі нацистських винищень цілих прошарків суспільства – євреїв, інвалідів, психічно хворих, новонароджених дітей з неправильним розвитком, хворих туберкульозом чи злоякісними новоутвореннями, пристарілих чи “ворогів нації”. Цей жахливий, за ствердженням військового трибуналу в Нюрнберзі, злочин проти людства мав свої підстави ще з кінця XIX століття, коли в 1895 році в Німеччині вийшла з друку книга Йорста “Право вмерти”, а пізніше, в 1920 році, вийшла ще одна книга “Гарантувати видачу дозволу на припинення недостойного життя” з-під пера адвоката К.Біндінга (Binding) і психіатра А.Гоха (Hoche), яка хоч не базувалась на расистській ідеології, проте набула значного резонансу в нацистській Німеччині [2.С.348].

Що ж до проявів лікарської евтаназії, то в історії знаходимо приклади сумновідомих лікарів-англійців Гарольда Шипмена (піддав евтаназії 170 чоловік), Найджела Кокса та Девіда Мура, американця “доктора смерті” - паталогоанатома з Міччіган Джека Кеворкяна, який винайшов “машину смерті” – крапельну систему з використанням смертельного розчину з одночасним застосуванням подачі через маску вуглекислого газу; чи чотирьох австрійських сестер милосердя з міста Лайнц, які в 1989 році “допомогли” 21 пацієнту пришвидшити свою смерть. Беззаперечними прикладами юридичних, правових випадків легалізації евтаназії є Голландія, яка в 2000 р. узаконила її, північна провінція Австралії, та деякі штати Америки (Орігон, Каліфорнія). Існує велика кількість визначень евтаназії, які в основному між собою перегукуються, але, одночасно, мають і певну різницю. Організація НОРЕ (надія) – Healthcare Opposed to Euthanasia (“Борці за здоров’я проти евтаназії”) визначає евтаназію як “зумисне вбивство або втрату людини, життя якої вважають негідним у своєму продовженні”. Згідно із визначенням голландського законодавства, „евтаназією називається будь-яка дія, скерована на те, щоб покласти кінець життю тієї чи іншої особи, йдучи назустріч її особистому бажанню, і виконана незацікавленою у цій справі особою”. V.Margozzi під евтаназією розуміє “безболісне і викликане співчуттям знищення того, хто страждає або вважає себе таким, і страждання якого в майбутньому можуть стати нестерпними”. Із подібним змістом, але в більш аналітичній формі, подібне визначення присутнє в

енцикліці “*Evangelium vitae*” Івана Павла II: “Під евтаназією слід розуміти дію чи бездіяльність, яка сама по собі чи в співвідношенні з наперед зваженим наміром призводить до смерті, з метою припинення фізичних страждань” [2.С.346].

Назагал розрізняють активну і пасивну евтаназію, і саме тому під терміном евтаназія розуміється не лише активна, але і пасивна евтаназія. Різниця між першою і другою полягає лише в різних методах і способах досягнення однієї мети – прискорення смерті. Необхідно додати, що сьогодні про евтаназію говорять не лише відносно важкохворих, котрі перебувають у термінальній стадії, але також і в інших ситуаціях, як, наприклад, у випадку народження немовлят з великими дефектами розвитку (*wrongful life*), яких, як дехто пропонує, необхідно позбавити годування, щоб запобігти їх майбутнім стражданням і навантаженням для суспільства. Новим видом є “соціальна” евтаназія, тобто евтаназія вже внаслідок вибору не одної особи, але суспільства, яке ґрунтується на тому, що витрати на лікування одних невиліковно хворих можуть стати корисними для тих, яких ще можна вилікувати. Таке твердження є загрозливим, адже, впливаючи з економічних інтересів, нівелює міжособовий зв’язок із хворим, і стосунки переходять у ранг критеріїв витрати – користь [2.С.347].

При пасивній евтаназії припиняється надання медичної допомоги, яка підтримує життя хворого, через відсутність якої і пришвидшується смерть пацієнта. Але найчастіше, говорячи про евтаназію, мають на увазі активну її форму, яку розуміють як введення хворому певних лікарських препаратів, внаслідок чого настає безболісна смерть. Під активною евтаназією слід розуміти наступні форми:

1. “Вбивство з милосердя” відбувається у тих випадках, коли родичі або сам лікар, побачивши нестерпні муки невиліковно хворого і не маючи середників їх припинити, вводять йому велику дозу знеболюючого засобу, після чого настає швидка і безболісна смерть (принцип подвійного ефекту). У цьому випадку воля пацієнта є під сумнівом, тому що він дуже часто є в стані порушеної свідомості.
2. Друга форма активної евтаназії – самогубство зі згоди пацієнта, де лікар асистує і допомагає йому заподіяти смерть.
3. Третя форма відбувається без допомоги лікаря. Пацієнт сам вмикає прилад, який призводить до швидкої і безболісної смерті.

Розглядаючи питання евтаназії слід розрізняти добровільну і недобровільну евтаназію. У першому випадку бажання про смерть висловлює сам пацієнт, а в другому – часто неможливо збагнути волю пацієнта. Зловживання присутні в обох випадках однаково. Нерідко “добровільний” вибір евтаназії здійснюється під впливом чи тиском оточуючих, рідних, медперсоналу, в іншому випадку евтаназія оправдовується неможливістю знати волю пацієнта через особливість його фізичного стану.

У Святому Письмі можна знайти два приклади добровільної евтаназії. У першому випадку Авімелех, вважаючи себе смертельно пораненим, просить свого зброєносця його вбити [Суд.9.52-56]. У другому – на прохання царя Саула один із ворогів вбиває його, завершуючи тим невдале самогубство [2Сам.1.6-10]. На особливу увагу заслуговує реакція Давида на цю звістку: “Як же ти не боявся простягти руку, щоб убити помазанника Господнього?” [2Сам.1.14]. Цими словами Давид висловив ставлення цілого ізраїльського народу до випадків допомоги в самогубстві. Саул є своєрідним прототипом для всіх людей, адже він – помазанник на царське служіння. Подібно і кожна людина є помазанником Божим, адже носить у собі Його образ. За цей вчинок Давид стратив юнака. Одним із тлумачень евтаназії є самогубство, яке осуджується як християнством,

так і юдаїзмом та ісламом.

Ще в давнину текст присяги Гіппократа гласив: “Зобов’язуюсь нікому не давати смертельного лікарства, незважаючи на будь-які просьби”. Із подібним змістом звучить текст і Женевської декларації: “Зобов’язуюсь підтримувати виняткову повагу до людського життя з цього моменту і до кінця своїх днів”. У 1987 році в Мадриді на XXXIX Всесвітній медичній асамблеї була прийнята декларація, яка гласила: “Евтаназія як акт наперед визначеного умертвлення пацієнта навіть за його просьбою чи на основі звернення з подібним проханням його родичів не є етичною”. У “Кодексі лікарської етики” сказано: “Лікар повинен зберігати життя, захищати і відновлювати здоров’я, зменшувати страждання свого пацієнта а також допомагати в збереженні природних основ життя, враховуючи їх значення для здоров’я людей. У своїй роботі лікар повинен у першу чергу керуватись добром хворого”. Попри всі етичні норми щодо евтаназії аргументом проти неї є високий відсоток невдалих смертельних маніпуляцій, викликаних технічними ускладненнями і побічними ефектами, які значно збільшували страждання хворих. Римський філософ Ціцерон казав, що допоки людина дихає, доти повинна жити надія (*Dum spiro – spero*). Для лікаря це має бути законом, і він повинен бути людиною, в якій надія ніколи не згасає. Нерідко з уст самих медиків можна почути, що евтаназія, безболісна смерть, – це милосердя, добро. Свої слова вони підтверджують власним досвідом: “Чи ви бачили коли-небудь страшні муки і болі, які доводиться терпіти багатьом хворим на рак, паралітикам? Чи ви бачили коли-небудь муки батьків, які змушені не місяцями, роками, а то й десятиліттями доглядати за дітьми, в яких атрофована центральна нервова система, за дітьми-дебілами? Чи ви бачили коли-небудь терпіння сімей, в яких хтось із рідних паралізований? Чи ви відчували біль матерів, у яких народжувались діти з фізичними та психічними вадами? Якщо так, ви мене розумієте”(дитячий хірург С. Я. Долецький) [4.С.49]. Та роздумаймо над тим, чим мотивовані в більшості випадків такі слова – не здоровим глуздом, ясным розумом, але страхом, емоціями, боязню перед труднощами, безпорадністю. Парадоксально, що саме через страх перед смертю викликає бажання її швидшого приходу. Лікар – це людина, якій в певні хвилини свого життя ми довіряємо найцінніше що маємо – наше здоров’я, наших рідних, себе. Чи зможемо ми довіритися людині, якщо знаємо, що вона опанована страхом? Лікар з першої хвилини зустрічі з хворим повинен стати для нього другом, братом і намагатись зробити все можливе, інколи, ризикуючи власним здоров’ям і навіть життям. Лікарі, намагаючись допомогти хворим, нерідко залишали свої сім’ї, своїх дітей, інфікували себе збудниками важких інфекційних хвороб, щоби на своєму організмі, на особистих муках вивчити всі нюанси захворювання і задуматися, як їх ефективніше лікувати. Приклад лікаря-українця В.Хавкіна, героя Індії, якому завдячували життям мільйони індійців, заслуговує на глибоку повагу. Двічі він вводив собі збудники чуми і холери, переніс ці захворювання, винайшов вакцину проти них і в час епідемій спочатку в Європі, а потім в Індії лікував хворих. Лікарі – це люди, через яких втілювались ідеали в життя. Місія лікаря є неоціненною. Навколо кожного хворого необхідно створити особливий мікроклімат любови, лагідности, співпережиття, співчуття, шукати будь-які методи допомоги пацієнту. Форма такої допомоги різноманітна. У першу чергу – це моральна підтримка, добре слово, посмішка, погляд, дотик лікарської руки до хворого, догляд за ним. Крім того, лікар володіє величезним запасом знань медикаментозної терапії, яку має за обов’язок застосовувати. Платон говорив, що обман дозволяється лікарям лише для того, щоби полегшити страждання хворого. Лікар у своїй діяльності є

не менш, а інколи більш творчим, ніж люди мистецтва чи інших професій.

Секуляризовані стосунки між лікарем і пацієнтом, як і між споживачем і продавцем, виключають будь-яку творчість і переходять у рамки стосунків “витрати – користь”. Хто з медиків не готовий йти на самопожертву, той не гідний носити це високе звання. Талмуд стверджує, що хто врятував хоча б одну душу, врятував світ. Покликання медика є важливим саме в примноженні любови, добра, справжнього гуманізму на землі. Лікар не Бог. Йому необхідно вирішувати, як лікувати, а не кому жити. Лікар, який вивищує себе над Богом, неодмінно скоїть злочин. Перед медиками з легалізацією евтаназії взагалі виникне спокуса позбавитися подібних турбот, адже від зловживань ніхто не застрахований.

Дозвіл на застосування евтаназії започатковує втечу від відповідальності не лише медперсоналу чи законодавців, але і близьких та родичів хворих. Свого часу філософ Публій казав: “Homo totiens moritur quoties amittit suos” (Людина вмирає стільки разів, скільки раз втрачає близьких). Кожного разу, коли є така втрата і з нею пов’язані муки і страждання, людина мимоволі бажає це припинити, а розуміючи їх безповоротність, бажає пришвидшити фінал. У такому випадку відбувається тиск обставин на родичів чи близьких, а особа хворого нівелюється, вже тоді стає не ціллю, але засобом досягнення примарного добра і спокою для родини через зменшення їхнього заангажування в його муках шляхом евтаназії.

Чудовим зразком протилежної постави до хворих є приклад матері Терези з Калькутти, яка все своє життя присвятила прокаженим. Вона казала, що кожен день тисячі разів торкалась Христа, торкаючись ран прокажених. Для неї вони, носії образу Божого, були джерелом віри, наснаги до життя, діяльності. Їхні муки і страждання вона реально в дійсності співпереживала разом з ними, неначе муки і страждання Господа Нашого Ісуса Христа. Саме тоді і відкривається справжній сенс життя – жити для іншого.

Легалізація евтаназії стає своєрідним “дамкловим мечем”, який зловтішно зависає над головами всіх приречених, невиліковно хворих чи пристарілих, немовби нагадуючи, що наближається час кінця. Для цього є “добрий” засіб – евтаназія. Подібний тиск зможе відчути кожен: тиск поглядів, думок, соціальних тверджень. Не кожна людина з ним дасть собі раду, не кожен зможе його знести. Тому виникають бажання в евтаназії. Та все ж таки суть такого бажання не полягає в позбавленні життя когось, але в позбавленні страждань. При такому підході зберігається висока гідність життя особи, а страждання – це наслідки гріху на природньому рівні, які на початках для людини не були властиві і тому важко емоційно переносяться. Проте і в стражданнях можна побачити певний сенс. У випадку невиліковно хворих може здатись, що є вибір поміж двома рівно небажаними альтернативами: або нестерпне життя з муками, або евтаназія. Ми часто забуваємо про третій шлях – шлях Христа. Гідно прийняти свої страждання як певне випробування або шлях навернення якщо не для самого хворого, то для його оточуючих. Прийняти страждання як співсолідаризацію із стражданнями нашого Спасителя, як нашу відповідь на Його муки, на Його безмежну любов до нас. Усвідомити, що через ці муки відбувається спасительна місія у світі, звершенням якої є Воскресіння і життя вічне. Нехай для нас назавжди залишиться в пам’яті приклад Папи Римського Івана Павла II, який, прийнявши всю велич і повноту тілесних страждань, спричинених хворобою, зберіг гідність життя і своєї місії на землі. Евтаназія ніколи не може називатись “вбивством з милосердя”, адже що це за “милосердя”, яке передбачає вбивство. Дозвіл на евтаназію – це негуманний вчинок, а деградація гуманізму, яка у

своїй суті передбачає не припинення страждань людини, а позбавлення її життя. Не піддаваймося на оману евтаназії!

1. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Рим 1990, с.1432.
2. Е. Сгречча, В. Тамбоне. Биоэтика. Москва 2002, с.420.
3. Жак Судо. Эвтаназия. Москва 1987, с.180.
4. Н. В. Ельштейн. Медицина и время. Валгус, Таллин 1990.

Ю. Мартинюк. Евтаназія // Слово 4 (25) (2005) с. 28-31